

Faiz Dışı Fazla Ve Bazı Bütçe Verileri Arasında Nedensellik İlişkisi¹

Hayrettin TÜLEYKAN²

Geliş Tarihi	29.02.2016	Kabul Tarihi	13.04.2016
--------------	------------	--------------	------------

Öz

Krizler reformlar için fırsat zemini oluşturmakta, reform kararlarının alınmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. 2001 yılında ülkemizde yaşanan ekonomik kriz bu anlamda reform fırsatını da beraberinde getirmiştir. Dervişle başlayıp daha sonra devam ettirilen bir dizi reform silsilesi ülkemizde sağlam bir kamu mali sistemi ve bankacılık sisteminin oluşturulmasını hedeflemiştir.

Mali disiplin kamu harcamalarının kontrol altına alınmasıdır çok küçük finanse edilebilir bütçe açığını ifade etmektedir. Kriz öncesinde kamu sektörü verimsiz çalışan, müflis ve parçalı bir görünüm arz etmekteydi. 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye kanunu kamu sektörünün tamamını içine alamamakta harcamaların bir kısmı meclis denetiminin dışında gerçekleşmekteydi. Kriz sonrasında mali sistemin sağlam bir zemine oturtulması için mali reformlar yapıldı. Bu çalışmada 2001 sonrası yapılan bu reformların bütçeler ekseninde mali disipline olan etkisi bütçeler çerçevesinde değerlendirilecektir. Faiz dışı fazla ile bazı bütçe kalemleri arasındaki ilişki nedensellik testine tabi tutulmuştur. Faiz Ödemeleri/GSYH, Yatırım Harcamaları/ GSYH, Transfer Harcamaları / GSYH ve Kamu Harcamaları/GSYH değişkenlerinin MYB Faiz Dışı fazla değişkeninin nedeni olduğu yönünde granger nedenselliğe rastlanmıştır. Ayrıca MYB Faiz Dışı fazla, Genel Yönetim Borç Stoku, Büyüme Oranı, İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranı ve TÜFE arasındaki ilişki 2006-2014 dönemi kapsamında nedensellik yönünden incelenmiştir. Granger nedensellik sonuçlarına göre sadece büyüme oranının faiz dışı fazla üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmakla beraber uzun dönemde faiz dışı fazla özellikle büyüme ve enflasyon oranları üzerinde etkili olmaktadır

Anahtar Kelimeler: Bütçe, Mali Disiplin, Mali Reform, Ekonomik Kriz

¹2015 yılında Makedonya'nın Gostivar şehrinde sunulan '2001 Yılından Günümüze Bütçe Politikalarında Mali Disiplin' adlı bildirdiden türetilerek genişletilmiştir.

²Gaziosmanpaşa Üniversitesi Maliye Bölümü, Tokat-TÜRKİYE
E-posta: hayrettin.tuleykan@gop.edu.tr

Primary Surplus and Some Budget Items Between Relation of Causality

Hayrettin TÜLEYKAN

Received	29.02.2016	Accepted	13.04.2016
----------	------------	----------	------------

Abstract

Crises form an opportunity basis for reforms and pave the way for making and implementing reform decisions. The 2001 economic crisis in Turkey brought a reform opportunity in its wake. A series of reforms which started with Mr. Derviş, aimed at forming a steady public financial system and banking system in our country.

Fiscal discipline is to bring public expenditures under control. Public sector had a non-productive, bankrupt and partial image before crisis. General Accounting Law No. 1050 wasn't inclusive of whole public sector and a substantial part of public expenditures were actualized outside of the parliamentary control. Some financial reforms were made in the after crisis period to eliminate these problems and to strengthen the financial system. In this study the effects of these reforms - made after 2001 - on the fiscal discipline in the budget-axis will be evaluated within the frame of financial-legal regulations and the budget law for the year. Primary surplus between certain budget items are subjected to causality test. Interest Payments/GDP, investment Expenditure/GDP, Transfer Spending/GDP and Public Expenditure/surplus GDP variables is the cause of MYB granger causality were found. Also under the 2006-2014 period, Primary Surplus, General Government Debt Stock, growth rate, interest rates and inflation were investigated for the causal relationship between them. According to the granger causality results just growth rate impact on primary surplus although primary surplus in the long term, effective on especially growth and inflation rates

Keywords: Budget, Financial Discipline, Financial Reform, Economic Crises

Giriş

Krizler reformlar için fırsat zemini oluşturmakta, reform kararlarının alınmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. 2001 yılında ülkemizde yaşanan ekonomik kriz bu anlamda reform fırsatını da beraberinde getirmiştir. Dervişle başlayıp daha sonra devam ettirilen bir dizi reform silsilesi ülkemizde sağlam bir kamu mali sistemi ve bankacılık sisteminin oluşturulmasını hedeflemiştir. Yapılan reformlar özetle kamu sektöründe ve bankacılık sektöründe mali disiplinin sağlanmasına yöneliktir.

Mali disiplin kamu harcamalarının kontrol altına alınmasıdır. Ekonomide en büyük aktör konumunda olan kamu sektörünün gelir gider dengesini sağlıklı bir biçimde kurması ve yönetmesi bütün ekonomik ajanları doğrudan etkilemektedir. Kamu sektörü uygulamaları maliye ve para politikaları aracılığıyla ekonomiye yansımaktadır. Mali disiplinin sağlanması, kamu sektörünün ekonomiye etkilerinin mali yönünü düzenlerken aynı zamanda uygulanan para politikasının etkileri açısından da çok büyük bir önemi vardır (Budina ve Vijnbergen, 2008:2)

Kamu sektörü gelirlerini ve harcamalarını bütçe aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bütçeler kamu otoritesinin bir yıllık zaman diliminde gelir ve harcama projeksiyonlarını gösteren, siyasi, hukuki ve mali metinlerdir. Kriz öncesinde kamu sektörü verimsiz çalışan, müflis ve parçalı bir görünüm arz etmekteydi. 1050 Sayılı Muhasebe-i Umumiye kanunu kamu sektörünün tamamını içine alamamakta kamu harcamalarının önemli bir kısmı meclis denetiminin dışında gerçekleşmekteydi. Kriz sonrası dönemde bu olumsuzlukların giderilmesi, mali sistemin sağlam bir zemine oturtulması için mali reformlar yapıldı. Bu çalışmada 2001 sonrası yapılan bu reformların bütçeler ekseninde mali disipline olan etkisi yapılan mali-hukuki düzenlemeler ve bütçeler çerçevesinde değerlendirilecektir.

2001 Krizi Öncesi Kamu Mali Sisteminin Genel Görünümü

Türkiye ekonomisinde 24 Ocak kararları ile beraber piyasa ekonomisinin işlerliğini artırmaya yönelik bir dizi reformlar gerçekleştirilmiştir. Günümüzde de ifadesi devam eden özelleştirmeler yoluyla kamunun küçültülmesi, borsanın kurulması ve finansal derinleşmeye yönelik piyasa finansal ve mali aktörlerinin güçlendirilmesi, fiyatların bir müdahale olmaksızın piyasada gerçekleşmesi, iç ve dış finansal serbestleşme ile dış ticaretin ve ekonominin liberalleştirilmesi yoluna gidilmiştir (Seyidoğlu,2011;145).

Türkiye ekonomisi 90'lı yıllar boyunca ekonomik krizlere (1991,1994,1996,1998) maruz kalmıştır. Krizlerin sebepleri olarak bütçe açıklarına bağlı kronik yüksek enflasyon, mali sistemde var olan yapısal

sorunlar, tasarruf yetersizliği ve dengesiz büyüme performansı, siyasal istikrarsızlık ve bunların sonucunda sürdürülemez boyutlara ulaşmış iç borç dinamikleri gösterilmektedir.

Bu dönemde ekonominin sürdürülemez boyutlara ulaşan borç sarmalına düşmesinin temel sebebi süreklilik arz eden kamu açıklardır. Kamu kesimi iç borçları istatistiklere tam olarak yansıtılamadığı için büyüklüğe net olarak görülememektedir. Kamu kesimi toplam borç stokunun (net) GSMH'ya oranı 1990 yılında yüzde 32,5 iken, bu oran 1999 yılı sonunda yüzde 81'e çıkmıştır. 1990 yılında yüzde 6 olan net iç borç stokunun GSMH'ya oranı 1999 yılında (kamu bankalarının görev zararları dahil) yüzde 42'ye çıkmıştır (DPT,2001; 44).

2000 öncesi 20 yıllık zaman diliminde kamu harcamalarında aşırı artışlar olmuştur. Kamu harcamalarında artışın birincil belirleyeni faiz ödemeleri olmuştur. Transfer harcamaları içindeki payı her geçen yıl katlanarak artan faiz harcamalarının bütçe içindeki payının artış hızı personel dahil cari harcamalarının ve yatırım harcamalarının artış hızından daha fazla olmuştur. Bütçenin artan sosyal harcamalar sebebiyle değil borç faizleri sebebiyle açık verdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde vergi yüklerinde bir azalmanın olmadığı göz önünde bulundurulursa borçla finanse edilen bütçenin kamu kesimi borçlanma gereğini de arttırdığı görülmektedir (Çelik,2006:54).

Bütçe kamu sektörünün hepsini içine almadığı için saydamlık ve hesap verebilirlik yönünden kendisinden bekleneni yerine getirmemiştir. Kamu sektörü verimsiz çalışan, müflis ve parçalı bir görünüm arz etmekteydi. Bütçe dışı gerçekleşen harcamalar (dolaylı dolaysız toplam) yeni bir bütçe büyüklüğüne ulaşmıştı (DPT, 2000:26). Bütçe dışı gerçekleşen bu harcamalar ilgili olarak, bu dönemde harcamalarının yeterince şeffaf yapılmadığını, yönetimin kamuoyu tarafından yeterince denetlenmediğini kaynak tahsisinin etkin bir şekilde gerçekleştirilemediğini ifade edebiliriz.

1990-2000 yılları arasındaki dönemde kamu açıklarındaki artışta harcamalara ilişkin olarak aşağıda sıralanan faktörler etkili olmuştur (GEGP):

- Bütçe dışı fonlar, döner sermayeler ve mahalli idarelerin kontrol dışı harcamalarındaki artış ve özellikle görev zararları başta olmak üzere bazı harcamaların kamu bankaları kanalıyla şeffaf olmayan bir şekilde karşılanması ve bu suretle kamu maliyesinde bütünlük ve disiplinin bozulması,
- Kamu sektöründeki aşırı istihdam politikası ve verimlilikle uyumlu olmayan maaş ve ücret artışları,

- Kamu yatırım proje stokundaki aşırı artış, yüksek maliyet ve verimsizlik,
- Sosyal Güvenlik Kurumları aktüeryal dengelerinin bozulması nedeniyle açıklarının hızla yükselmesi,
- Gerçek ihtiyacı karşılamayan tarımsal destekleme politikaları,
- Ekonomik etkinliğe ters düşen müdahalelerle yönlendirilen, yüksek maliyetle ve verimsiz olarak çalışan büyük bir KİT sisteminin varlığı,

Krizlerden sonra IMF ile imzalanan standby anlaşmaları çerçevesinde yürürlüğe konan istikrar programlarında mali disiplin programların temel şartlarından olmuştur.

Mali sistemin merkezinde bulunan bütçenin hazırlanması uygulanması, muhasebeleştirilmesi, kod yapısı, raporlanması ve denetlenmesinde var olan temel sorunlar kamu maliyesini ve bütçe sistemini etkinlik, verimlilik ve hesap verebilirlik ve saydamlıktan uzaklaştıran sadece gündelik politikalara yoğunlaştıran bir yapıya büründürmüştür (DPT, 2000:4). Bu dönemde kamunun fon ihtiyacının önemli bir kısmı faiz harcamasını karşılamada kullanılmıştır. Bu yüzden kamu toplanan kaynakların verimli yatırımlara aktarılamadığı görülmektedir.(Özatat,2012:9)

Mali Disiplinin Tanımı Literatürde Yeri Ve Önemi

Mali esnekliğin ön şartı olarak, toplam mali disiplin, kaynakların stratejik önceliklere göre tahsis edilmesi, harcama prosedürlerinin ve bütçe süreçlerinin etkin düzenlenmesi, idareler arası yetki ve kaynak paylaşımı (mali federalizm) hatta cinsiyetçi bütçeleme (GenderButgeting) konularını da içine alan geniş bir mali sahayı ilgilendiren kavramdır.

Toplam mali disiplin kamu gelirleri, finansal denge, kamu açığı, kamu harcamaları gibi mali performansın bütün anahtar unsurları ile ilgilidir (Shick,1998:47). Mali disiplin, geniş anlamda kamu sektörü (yerel yönetimler, kamu girişimleri sosyal güvenlik kurumları ve merkez bankası dahil) kamu açığının enflasyon vergisine başvurulmaksızın finanse edilebilecek kadar küçük olmasıdır. Diğer bir ifadeyle kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında oluşacak dengenin, yani kamu kesimi finansman dengesinin temel ekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkilere yol açmayacak şekilde gerçekleşmesi olarak tanımlayabiliriz (Kantarıcı,2008:145). Bu ise Maastricht³kriterlerinde kamu açığının GSYİH'ya oran olarak %3'ün altında olması anlamına gelmektedir.

³ Maastricht kriterleri (*ominal yakınsama*): ekonomik ve parasal birlik için belirlenmiş ve ekonomik kriterlere uyumu gösteren kriterler.

Washington merkezli kurumların şekillendirdiği neo liberal yada piyasa merkezli politikalar Washington konsensüsü olarak adlandırılmakta ve özellikle gelişmekte olan ülkelerin krizlerden çıkması yada krizlerin etkilerini en aza indirmesine yönelik politika setleri ihtiva etmektedir. Mali disiplin bu politika setlerinin en başta gelenidir ve bütçe açığını kontrol ederek mali dengeyi kurmayı ve ekonomik istikrarı sağlamayı öngörmektedir. (Karakurt2011:32). Esas itibariyle mali disiplin güçlü ekonomiye geçiş programında Kemal Derviş tarafından olmayan paranın harcanmaması olarak tarif edilmektedir.

Bütçenin açık yada fazla vermesi mali disiplin açısından bir kanaat oluşturabilir. Fakat burada açığın tanımı ve neleri içine aldığı önem arz etmektedir. Borçlardaki değişimi dikkate almadan bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki farkı ölçmeye dayanan *geleneksel açık* kavramı borç faizlerinin, zorunlu yükümlülüklerin, personel giderlerinin büyük oranda daha önceden belirlenmiş olması sebebiyle incelenen döneme ait hükümet tasarruflarının tam anlamıyla görülmesini sağlamamaktadır. Geleneksel açık sadece merkezi yönetim bütçe açığını göstermesi kamu sektörü açığını içine almaması yönüyle de yeterli bilgi vermemektedir. Bunun için geliştirilen yeni açık tanımlarından birisi de faiz dışı fazla tanımlamasıdır (Cansız, 2006:68)

Türkiye faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikasıyla 1994 kriziyle tanışmıştır. Faiz dışı⁴ fazla yada birincil fazla faiz hariç tutulduğunda kamu gelirlerinin giderlerden fazla olmasını ifade eder ve bütçenin hükümet tarafından kontrol edilebilecek kısmını gösterir. Kamu gelirlerinde faiz hariç tüm kamu gelirlerinin düşülmesi sonucu kalan miktarın pozitif olmasıyla ortaya çıkan faiz dışı fazla ile borçların sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Faiz dışı fazlanın borçların sürdürülebilirliğine olumlu etkilerinin yanı sıra büyüme ve diğer ekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiler yapabileceği de ifade edilmektedir (Gürdal, 2008: 417-419). Faiz dışı fazla vermek için vergi tabanı genişletilmeden vergi alınan kaynaklardan toplanan vergileri artırmak ve harcamaları azaltmak için yatırımlardan feragat etmek bütçe kalitesinden taviz verilmesini beraberinde getirmektedir (Dilek, 2005:8).

Hükümetlerin faiz dışı fazla hedeflerini tutturması hem piyasa içi ve dışı aktörlere güven vermekte hem de borçlar üzerindeki baskı azaldığı için hükümete faiz dışı fazla kadar az borçlanma yada hareket sahası

Kopenhag Ekonomik kriterleri (*reel yakınsama*): altında kişi başına düşen milli gelir, mali sektör gelişmişliği, üretim yapısı gibi reel düzeyde uyumu gösteren kriterler.

⁴ IMF yada Program tanımlı faiz dışı fazla bütçe gelirlerinde bir defaya mahsus yada süreklilik arz etmeyen gelirler (özelleştirme gelirleri, bütçe faiz gelirleri, kamu bankaları temettü gelirleri) düşülerek hesaplanmaktadır.

kazandırmaktadır. Aynı zamanda hükümetlerin normal yollardan gelir ve harcama politikaları oluşturma ve uygulama gücünün de bir göstergesidir. (Emil ve Yılmaz, 2003:125). Borç stokunun azaltılmasında ve borçlanma maliyetinin azaltılmasında önemli bir parametre olan faiz dışı fazla milli gelir artış hızının üzerine ilave bir borç ödeme kapasitesi ortaya çıkarmaktadır (Sezgin,2013:84).

Maastricht Kriterlerine göre kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYİH' ya oranı %3'ü ve kamu borç stokunun GSYİH'ya oranının %60'ı geçmemesi, mali disiplin açısından önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı çerçevesinde GSYİH'nin %6,5'i oranında faiz dışı fazla verilmesi mali disiplinin bir göstergesi olarak görülmüştür.

Mali disiplin ve borçların sürdürülebilirliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki uluslararası literatürde çeşitli yönlerden incelendiği gibi ülkemize yönelik de birçok araştırma yapılmıştır. İzak (2009: 128) Avrupa birliğine yeni üye olan 10 eski sosyalist ülke üzerine yaptığı istatistiki çalışmada bu ülkelerin her birinin birincil açıklarındaki (faiz dışı açık) bir puanlık artışın bu ülkelerin borçlanma maliyetleri üzerinde 20 baz puanlık artışa sebep olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde büyüme oranlarındaki bir puanlık artışın borçlanma maliyetlerini 30 baz puan aşağı çektiği sonucuna ulaşmışlardır⁵.

Ardagna vd.,(2004: 8) 40 yıllık veri seti ile 16 OECD ülkeleri üzerine yaptığı istatistiki çalışmada ülkelerin birincil açıklarındaki bir puanlık artışın bu ülkelerin nominal faiz oranlarını 10 baz puan yukarı çektiğini ifade etmektedir.

Greiner vd., (2007) çeşitli AB ülkeleri üzerinde yaptıkları çalışmada artan borç yükünü hafifletmek için faiz dışı fazlanın GSYİH oranının artırılmasına dayanan politikaların sürdürülebilir olduğu sonucuna varmışlardır.

Ülkemizde de 2001 krizi sonrası uygulanan faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikalarının uygulandığı ilk 7 yıllık dönemde ekonomik büyüme ile

⁵ Ayrıca Bknz:

- RAJAN,R.S.,TAN,G.K.,TAN,Y.K. "Fiscal discipline and competitive ness in newly industrial ised economies: lessons from the Nordics model", Int. J. Sustainable Economy, Vol. 7, No. 2, 2015. s.118-138.

- BRANCH,G.S., ADDERLEY S., Fiscal Discipline In The Achievement Of Fiscal & Debt Sustainability And Growth In The Bahamas, Business, Finance & Economics In Emerging Economies Vol. 4 No. 2 2009. s.223-246

- DANIEL, J. DAVIS, J., FOUAD, M., RICKEGHEM, V., C., Fiscal Adjustment for Stability and Growth , IMF, Pamphlet Series, No:55, 2006.

- VOYVODA,E., YELDAN,E., "Imf Programmes, Fiscal Policy and Growth: Investigation of Macroeconomic Alternatives in an OLG Model of Growth for Turkey", Comparative Economic Studies, 47, 2005

beraber faizler ve bütçe faiz giderleri enflasyon ve borç stoku hızla düşüşe geçmiştir. 2009 dünya ekonomik krizi sonrasında bu iyileşme devam etmiş 2001 krizinde %100 lere varan Borç / GSYİH oranı 2015 e geldiğimizde %34' seviyelerine kadar gerilemiştir. 14 yıllık zaman diliminde birkaç yılın haricinde hemen hemen her yıl belli oranlarda faiz dışı fazla verilmiş aynı zamanda yatırım ve transfer harcamalarında da her hangi bir kısıntıya gidilmemiştir. Hatta faiz hariç transfer harcamalarında ciddi artış meydana gelmiştir.

Uluslararası literatürdeki örnekleri gerekse ülkemizde yaşanan tecrübe dikkate alındığında faiz dışı fazla veren bir bütçenin, enflasyon ve borçlanma maliyetlerini düşürdüğü ve büyümeyi pozitif etkilediği görülmektedir. Bu bakımdan kritik borç eşiğini aşmış ülkelerin faiz dışı fazla vermesi zorunluğu ortaya çıkmaktadır.

Mali Disipline Yönelik Kriz Sonrası Yapısal Reformlar

Türkiye'de mali sistemin reforma edilmesi çalışmalarının 1994 krizinin hemen ertesinde arttığı görülmektedir. 1995 yılında dünya bankasıyla kamu mali yönetim kredisi (PFMP) anlaşması yapılmış ve devlet faaliyetlerinin ekonomik etkilerinin ölçümünde yönelik kod yapısının geliştirilmesi gündeme gelmiştir (Karaaslan:2012143). 8. 5 yıllık kalkınma planı ve ihtisas komisyonu raporlarında mali sistem etraflıca gözden geçirilmiş ve reform için çözüm önerileri getirilmiştir. 2000 yılında Dünya bankasıyla ortaklaşa yürütülen çalışma sonucu yayınlanan Kamu Harcamalarının ve Kurumsal Yapının Gözden Geçirilmesi (PEIR) raporu da mali sistemin reformun da önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda Ekonomik Reform kredisi (EML), PFPSAL-I ve PFPSAL II yapısal uyum kredileri alınmıştır. Bu yıllarda dünya bankasından mali sistemin reforme edilmesi ve ekonomik yatırım maksatlı uyarılma, yatırım ve acil yardım başlıkları altında 34 proje de toplam 10.6 milyar dolarlık kredi alınmıştır (DB,2005:10).

Kriz sonrası dönemde mali sistemin reforme edilmesi ve mali disiplinin güçlendirilmesine yönelik; 4749 sayılı Kamu Finansman Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanun, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu, 5217 sayılı Özel Gelir Ve Özel Ödenek Kanunu ve Sayıştay kanun çıkarılmış ve Bütçe Kodlama Yapısına yönelik Analitik Bütçe Sınıflandırması, Muhasebe Sistemine yönelik tahakkuk esaslı muhasebe sistemine geçilmiştir. Ayrıca Merkez bankasının bağımsızlığı güçlendirilmiş ve önemli bir mali disiplinsizlik kaynağı olan hazineye kısa vadeli avans uygulamasına 4651 sayılı kanunun 56. maddesi ile son verilmiştir (Meriç,2013:53)

Bütçe kanununun kapsamı 5018 sayılı kanunla birlikte katma bütçeli kuruluşlar ile düzenleyici ve denetleyici kurumlar dahil, merkezi yönetim, sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idareler kapsamındaki bütün kurumları içine alacak şekilde genişletilmiştir. 5018 sayılı kanun bütçe kanunu, denetim, muhasebe, planlama, borç yönetimi, ihale hukuku alanlarında düzenlemeler getirmiş, kamu hizmetlerinin örgütleniş tarzını mali hukuk, gelir, harcama ve bütçe yönünde yeniden düzenlemiştir. Ayrıca bütçenin hazırlanması, uygulanması ve denetlenmesi safhalarında görevli kamu kurumları içinde mali yönetim yönünden köklü değişiklikler getirmiştir (Çelik, 2006:50). Bütçe dışı fonlar bütçe içine alınmış kamu yatırım programına yeni projelerin dahil edilmesi konusunda yeni sınırlamalar getirilmiştir. Hükümet garantileri için bir kayıt sisteminin kurulması ve yeni garanti ihdasında sınırlamalar belirlenmiştir.

Bütçe ve bütçe süreci orta vadeli plan, orta vadeli mali plan, stratejik planlarla yeniden düzenlenmiş, performans bütçe, analitik bütçe sınıflandırması, tahakkuk esaslı muhasebe sistemi gibi yenilikler getirilmiştir. Bütçenin 3 yıllık perspektifte öngören çok yıllık bütçe uygulamasına geçilmiştir. Mali saydamlık ve hesap verebilirlik güçlendirilmeye çalışılmıştır.

2001 krizi sonrasında mali disiplinin sağlanmasına yönelik ciddi mali reformlar yapılmış gerek kamu açığı gerekse borç stoku oranlarında Maastricht kriterleri sağlanmıştır. Para politikası açısından fiyat istikrarı için ilk önce örtülü enflasyon hedeflemesi (2002) uygulanmış daha sonra açık enflasyon hedeflemesine (2006) geçilmiştir. Türkiye güçlendirilmiş sermaye yeterlik rasyosuna sahip bankacılık sistemi, dengeli kamu maliyesi, düşük kamu net dış borcu ve özen gösterdiği mali disiplinle önemli ilerlemeler kayd etmiştir (Batirel, 2008:1)

Kriz hemen ertesinde uygulanan reformlar ile makro ekonomik istikrarsızlık ekonomi için sorun olmaktan çıkmıştır. Mali disiplinin güçlendirilmesi, merkez bankasının bağımsızlığının sağlanması ve sıkı para politikası, kamu yönetiminde ve mali yönetimde gerçekleştirilen yapısal reformlar ve bankacılık reformu yönetim alanında ve mali alanda yapılan reformların temelini teşkil etmektedir (Sak ve Acar,2007:1).

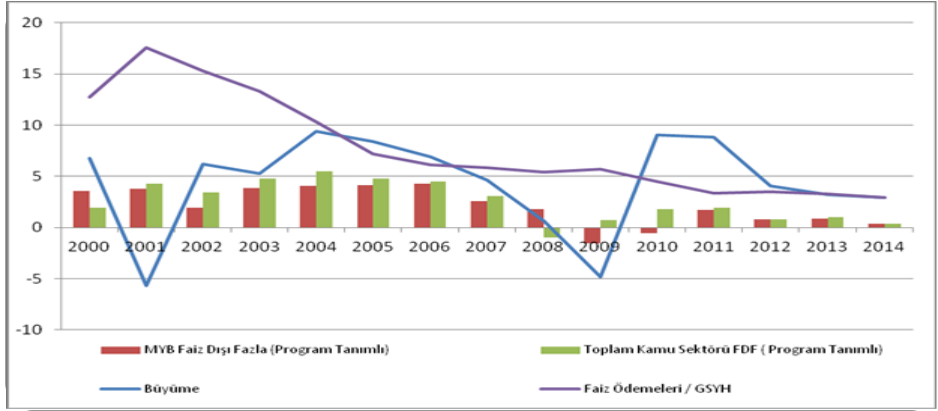
IMF ile yapılan standby anlaşmalarında sıklıkla mali disipline vurgu yapılmaktadır. Bir mali disiplin göstergesi olarak faiz dışı fazla verilmesinin ise olumlu yanlarının yanında olumsuz yanları da gündeme getirilmektedir. Faiz dışı fazlanın vergilerin artırılmasına, personel ve yatırım harcamalarının azaltılmasına, sosyal nitelikli harcamaların azaltılmasına yol açacağı hatta iktisadi bir veri olmaktan ziyade siyasi bir pazarlık unsuru olduğu (Gürdal, 2008:145-147) dile getirilmiştir.

Bunun yanında Mali disiplinin makro ekonomik istikrara, bununda kamu gelirlerinin artmasına yol açacağı savunulmaktadır. Artan gelirlerin sosyal harcamaları ve büyümeyi pozitif yönde etkileyeceği ve gelir dağılımını düzeltici etki sağlayacağı ifade edilmektedir. Gelir dağılımını uzun dönemde düzeltici bir diğer unsur olarak ta bütçe fazlası verilmesi gösterilmektedir(Kantarıcı, 2008:145)

Faiz Dışı Fazlanın Ekonomiye Etkileri

Aşağıda seçilmiş genel devlet istatistiklerinden hazırlanmış tablolarda mali disiplinin ve buna bağlı olarak faiz dışı fazlanın ekonomik etkileri değerlendirilecektir.

Grafik 1 : Yıllar İtibariyle Faiz Dışı Fazla /GSYH

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı; <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/YillarBazindaGenelDevletIstatistikleri.aspx> E. Tarih 04/04/2016

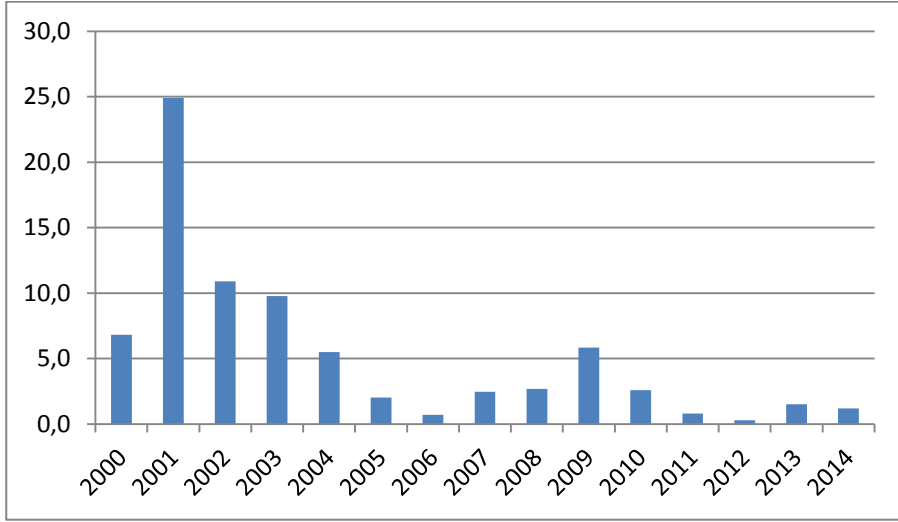
Program tanımlı toplam kamu sektörü faiz dışı fazlanın 2001 yılında GSYH oran olarak %4'ün üzerine çıktığı görülmektedir. 2002 yılında düşen oran nispeten sağlıklı büyümenin görüldüğü 2003-2006 yıllarında büyümeye paralel (2004 yılında) %5,5'in üzerine çıkmıştır. 2008 yılında eksi değer alan oran 2009'da artıya çıkmış 2010 ve 2011 yılından %2'nin altında kalmıştır. 2012, 2013, 2014 yıllarında yine artı değerde kalmak kaydıyla daha düşmüştür. Program tanımlı Merkezi Yönetim faiz dışı fazla da bu değerlere yakın seyr etmiş sadece (kamu sektörü faiz dışı fazlanın aksine) 2008' artı değer almış ve yine 2008 ve 2009 yıllarında eksi değer almıştır.

2001 öncesi GSYH içindeki payı devamlı artış içinde olan faiz ödemelerinin Grafik 1 görüldüğü üzere faiz dışı fazlanın %5'e yaklaştığı 2001 yılından itibaren artış eğilimi tersine dönmüş ve istikrarlı bir düşüş trendine giren bu oran 2001 yılındaki % 18 düzeyinden 2014 yılında %3 seviyesine kadar inmiştir. Gerek merkezi yönetim faiz dışı fazlası gerekse program tanımlı

kamu sektörü faiz dışı fazlasının yüksek gerçekleştiği yıllarda faiz harcamalarının GSYH içindeki payı düşme eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durum faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikasının istenen hedeflere ulaşması yönünde önemli bir gösterge olabilir.

Grafikteki büyüme ve faiz dışı fazla değerleri incelendiğinde faiz dışı fazlanın yüksek olduğu yıllarda büyümenin de yüksek seyrettiği görülmektedir. Bu da büyüme arttıkça faiz dışı fazlanın düşeceği ve aralarında ters orantı olduğu (Ceyhan, 2004:45) görüşünü çürütmektedir.

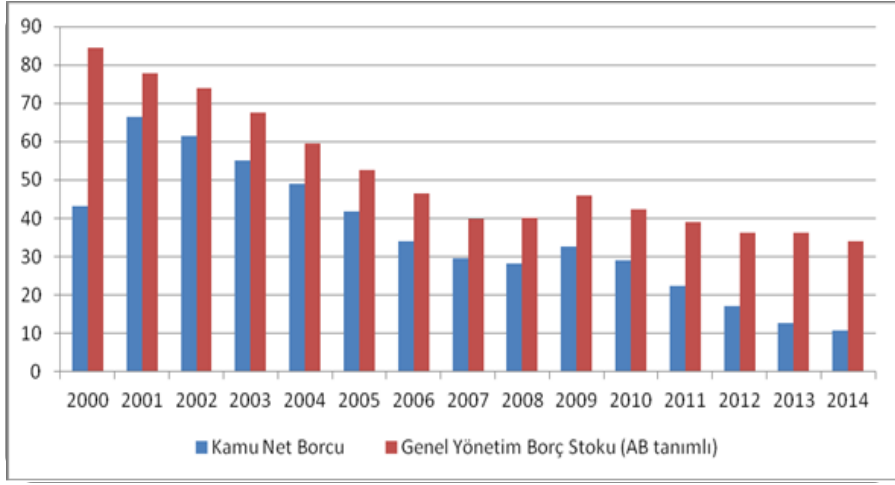
Grafik 2: Yıllar İtibariyle GYBA/ GSYİH

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Grafik 2 görüldüğü üzere AB tanımlı genel yönetim bütçe açığının GSYH içindeki payı faiz harcamalarında olduğu gibi 2001 yılından sonra sürekli bir azalış trendine girmiş ve yine büyümenin sağlıklı gerçekleştiği 2004-2006 yıllarının dip yapmış büyüme oranının eksi değer almasıyla 2009 yılında tekrar yükselen açık oranı 2010 yılından itibaren tekrar azalış eğilimine girmiştir. 2001 yılında %25 olan bu oran 2012 yılında Maastricht kriterinin çok altına %0,3 seviyelerine inmiştir.

Grafik 1 de görüldüğü üzere faiz dışı fazlanın düşük ve eksi seyrettiği yıllarda bütçe açık oranının artışı görülmektedir. Küresel kriz döneminde diğer ülkelerde olduğu gibi azalan talebi canlandırmak için mali disiplinden taviz verilmiş mali genişletici politikalar uygulanmıştır. Fakat finansal kesime yönelik destekler olmaması diğer ülkelerde olduğu gibi borç oranlarını yükseltmemiştir (Karakurt,2011:49).

Grafik 3 : Yıllar İtibariyle Borç / GSYİH

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

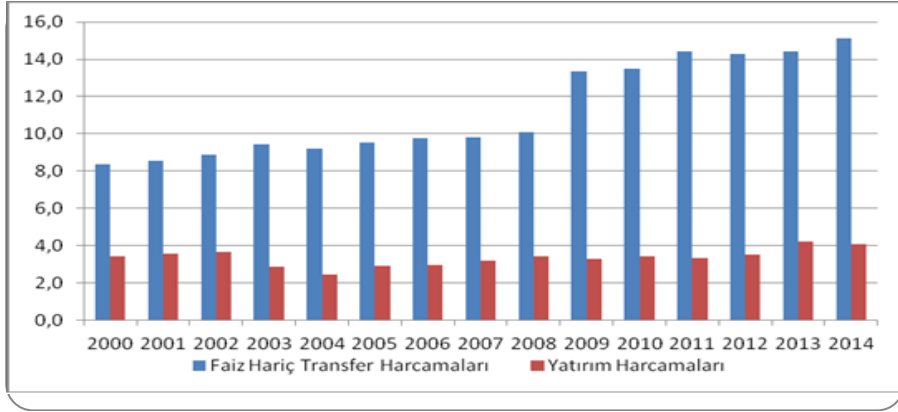
Grafik 3 incelendiğinde 2001 krizi sonrası takip edilen sıkı maliye politikası sonucu küresel krize kadar olan dönemde bütçe dengesinde ve buna bağlı olarak büyüme, borçlanma maliyetinde ve borç yapısında ciddi iyileştirmeler sağlandığı görülmektedir. Borçlar miktar olarak artmasına rağmen bu dönemde sağlanan yüksek büyüme ile GSYH oran olarak sürekli bir düşüşe geçmiştir. Küresel krizle büyümenin negatif olması gerek kamu net borcunu⁶ gerekse AB tanımlı genel yönetim borç stokunu⁷ olumsuz etkilemiş fakat takip eden yıllarda tekrar düşüş trendini sürdürmüştür.

Türkiye’de kriz öncesi uzun bir dönem boyunca fiyat istikrarından ve mali disiplinden ödün verilmesi nedeniyle reel faizler görece olarak yüksek, borçlanma vadesi ise görece olarak kısa olmuştur. Bu özel sektörün finansmana erişimini olumsuz yönde etkilemiştir. 2001 yılı sonrası dönemde piyasa faizlerinin kademeli olarak gerilemesi ve borçlanma vadelerinin uzaması, bu dönemde fiyat istikrarının ve mali disiplinin tesisine yönelik politikaların başarıyla uygulanmasının bir sonucudur ve mali dengede gözle görülür düzelmelerin altında yatan temel unsurdur (Yılmaz, 2008:10).

⁶ Kamu net borcunda TCMB net varlıkları, kamu mevduatı ve İşsizlik Sigorta Fonu varlığı düşülmektedir

⁷ Genel yönetim mali istatistikleri genel tebliğinde belirlenen “genel yönetim” sınıflandırması kapsamında, genel yönetim brüt borç stokuna ayarlama kalemleri yansıtılarak hesaplanmaktadır.

Grafik 4: Yatırım ve Faiz Hariç Transfer Harcamalarının /GSYH oranı

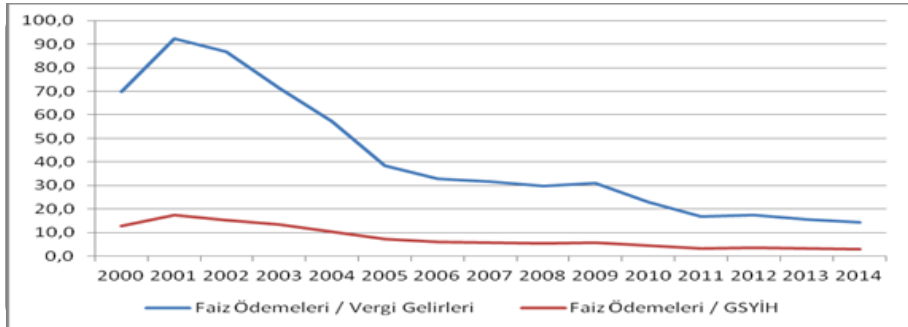

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Grafik 3 incelendiğinde 2001 kriz yılı dahil olmak üzere faiz hariç transfer harcamalarında sürekli bir artış görülmekte bu artış 2009 küresel krizinden sonra daha da kuvvetlenmektedir. 2000 yılında GSYH oran olarak %8,4 olan faiz dışı transfer harcamaları 2014 yılında % 15,1 olarak gerçekleşmiştir. Yatırım harcamalarında ise 15 yıllık zaman aralığında zaman zaman küçük azalmalarla birlikte sabit bir seyir izlediği ciddi bir artışın yaşanmadığı söylenebilir. 2000 yılında GSYH oran olarak %4 olan yatırım harcamaları toplamda 1 puan artarak %4 olarak gerçekleşmiştir.

15 yıllık zaman diliminde toplamda ciddi oranda faiz dışı fazla rakamları verilmesine rağmen yatırım harcamaları azalmamış transfer harcamalarında ciddi artış olmuştur. Bu durum faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikalarının yatırım harcamalarını azaltacağı ve sosyal harcamalarda kısıntılara sebep olacağı şeklinde dile getirilen çekinceleri destekler mahiyette görünmemektedir.

Grafik 5 : Yıllar itibariyle faiz giderleri / Vergi Gelirleri ve Faiz Ödemeleri / GSYH

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Grafik 5 incelendiğinde 2001 krizinde %92,3 gibi rekor bir seviyeye ulaşan faiz ödemelerinin vergi gelirleri içindeki payı kriz sonrası dönemde hızla düşmeye başlamış 2014 yılında %14,4 olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizi sonrası kararlılıkla sürdürülen faiz dışı fazla politikaları piyasa aktörleri tarafından olumlu algılanmış ve faiz oranları kademeli olarak düşmüştür. Gerek faiz oranlarının düşmesi gerekse faiz dışı fazla kadar daha az borçlanma imkanı borçlanma maliyetini aşağıya çekmiş bu da vergiden faize giden payı azaltmıştır. Vergi gelirlerinden faize giden miktarın azalması mali otoritenin harcama kabiliyetini arttırmıştır. Grafik 4 görülen transfer harcamalarında ve yatırım harcamalarında sağlanan artışta faiz ödemesinde yaşanan bu düşüş etkili olmuştur (Acar,2011:25). 2001 yılında GSYH oran olarak ta %13 olan faiz giderleri kademeli olarak azalarak 2014 yılında %3 olarak gerçekleşmiştir.

Nedensellik Analizi

Veri ve metodoloji

Türkiye ekonomisinde faiz dışı fazlaya etki eden ekonomik faktörlerin nedensellik ilişkisini araştırmak için TCMB, TÜİK ve Hazine müsteşarlığından elde edilen veriler çeyreklik frekanstaki MYB Faiz Dışı fazla (Maliye Tanımlı), Genel Yönetim Borç Stoku, Büyüme Oranı, İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranı ve TÜFE Yıllık Değişim değişkenleri 2006-2014 dönemi kapsamında analiz edilmiştir. Değişkenlerden büyüme oranı hariç diğerlerinin birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Serilerin birim kök sonuçları tablo 1 de gösterilmiştir.

Tablo:1 Değişkenlerin Birim Kök Sonuçları

	ADF	P değeri	Seviye
Faiz Dışı Fazla / GSYİH (%)	11.47	0.00	I(1)
Genel Yönetim Borç Stoku / GSYİH(%)	-4.58	0.00	I(1)
Büyüme Oranı (Cari) (%)	-3.72	0.00	I(0)
İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranı (%)	-12.08	0.00	I(1)
TÜFE Yıllık Değişim (%)	-8.43	0.00	I(1)

Tablodaki sonuçlar serilerde birim kök olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla seriler zaman serisi analizi için uygun hale gelmişlerdir.

Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini tespit etmek için Granger nedensellik testine başvurulmuştur. İki değişken arasındaki doğrusal Granger nedenselliği test etmek için aşağıdaki gibi bir VAR⁸ (Vektör Otoregresif) modeli tahmin edilmektedir. (Granger,1988) :

$$Y_t = \sum_{i=1}^m a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m B_i X_{t-i} + \epsilon_{1t}$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \phi_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i Y_{t-i} + \epsilon_{2t}$$

Bu denklemlerde a_i, B_i, ϕ_i ve δ_i gecikme katsayılarını göstermekte olup m , gecikme değerlerini ve ϵ_t beyaz gürültü sürecine sahip hata terimlerini ifade etmektedir. Testin hipotezlerinden $H_0: B_1 = B_2 = \dots = B_n = 0$ red edilirse X 'den Y için tek yönlü nedensellik vardır denir. $H_0: \delta_1 = \delta_2 = \dots = \delta_n = 0$ red edilirse Y ' den X 'e doğru nedensellik vardır şeklinde yorum yapılmaktadır. H_0 hipotezlerinin doğruluğunu sınamak için Ki-kare testinden faydalanılmaktadır. Seriler farklı seviyelerde durağan oldukları için eş-bütünleşme testi yapılmamıştır.

Tablo 2: Granger Nedensellik Sonuçları

Bağımlı değişken: Faiz Dışı Fazla

Dışlanan	Ki-kare	df	Olasılık.
Borç Stoku	1.7325	2	0.4205
Büyüme	14.4326	2	0.0007
Faiz Oranı	2.1686	2	0.3381
TÜFE	2.21951	2	0.3296
Tümü	21.51679	8	0.0059

Granger nedensellik sonuçlarına göre sadece büyüme oranı faiz dışı fazla üzerinde etkili olmakla beraber VAR analizi sonucu elde edilen varyans-ayırıştırma verileri incelendiğinde faiz dışı fazla, dönemler arttıkça bazı makro ekonomik parametrelerdeki değişimi açıklamada daha başarılı

⁸ Modelin diagnostik testleri ekte sunulmuştur. Söz konusu değişkenler için 2 gecikmeli var modeli tahmin edilmiştir.

olmaktadır. Büyümedeki ve enflasyondaki değişimin ilk dönemlerde sırasıyla %18 ve %14 'ü faiz dışı fazla ile açıklanabilirken, 10. dönemde bu oranlar %37 ve %24 seviyelerine ulaşmıştır. Dolayısıyla uzun dönemde faiz dışı fazla özellikle büyüme ve enflasyon oranları üzerinde etkili olmaktadır.

Tablo 3 : Varyans Ayrıştırması Sonuçları

	Faiz Dışı. Fazla	Borç Stoku	Büyüme	Faiz Oranı	TÜFE
1	100.0000	8.1518	18.7485	19.0144	14.3142
2	86.4651	6.4020	20.6551	19.7409	24.9572
3	78.2219	5.8864	18.8375	17.7835	23.9832
4	76.1460	6.5722	31.1842	16.8919	24.1411
5	75.8455	6.4754	30.0095	15.4739	24.1423
6	73.3750	6.5021	34.5449	14.5554	24.3552
7	71.3943	6.4311	34.4770	13.9690	24.3437
8	70.2463	6.4742	37.1395	13.5551	24.4224
9	70.3275	6.5616	36.7735	13.1538	24.4082
10	69.2681	6.5980	37.9426	12.8116	24.4537

Sonuç

Ülkemizde yaşanan 2000-2001 ekonomik krizinin sebebini kamu mali sisteminde ve bankacılık sisteminde var olan temel aksaklıklar oluşturmaktadır. Ekonomiye etkileri bakımından kamu mali sistemi ekonomik yapının merkezinde yer almaktadır. Kamu mali sektörü, bankacılık sektörü ve reel sektör arasında yüksek geçişkenlik bulunmaktadır. Mali sektörde veya finansal sektörde vuku bulan bir sıkıntı kısa sürede reel sektörde hissedilmektedir. Gerek kamu mali sektöründe gerekse bankacılık sektöründe gerçekleştirilen yapısal reformlar kriz sonrası dönemde ekonomik büyümenin motoru olmuş ve krizden çıkış sürecini hızlandırmıştır.

Türkiye’de kriz sonrası uygulamaya konan istikrar programının üç ayağı vardır. Bunlar Mali sistemin reformuyla beraber sıkı maliye politikası sıkı para politikası ve bankacılık sistemi reformudur. Mali disiplin ve buna bağlı faiz dışı fazla maliye politikasını için en temel referans göstergesidir.

Kriz sonrası dönemde genel olarak yüksek faiz dışı fazla verilmesine rağmen büyüme gerçekleşmiş, faiz oranları ve enflasyon düşmüş, bütçe açığı ve borçlanmada Maastricht kriterleri fazlasıyla sağlanmış yatırım ve transfer harcamalarında bir azalma olmamıştır. Bu veriler faiz dışı fazlaya dayalı maliye politikalarının büyümeye olumsuz etkisi olduğu, gelirleri azaltacağı ve dolayısıyla sosyal harcamaları ve yatırımları kısmaya sebep olacağı şeklinde getirilen görüşleri doğrular nitelikte görünmemektedir. Faiz dışı fazla verilmesi borçların sürdürülebilirliğini sağlamış buda borçlanma maliyetlerini düşürmüştür. Mali disiplin ve buna bağlı faiz dışı fazla ve sıkı para politikası uygulamalarıyla beraber yüksek kronik enflasyon ve faiz oranları tek haneli rakamlara inmiştir.

MYB Faiz dışı fazlası ile bazı bütçe verileri arasında yapılan granger nedensellik analizine göre. Faiz Ödemeleri/GSYH, Yatırım Harcamaları/GSYH, ve Kamu Harcamaları/GSYİH değişkenlerinin MYB Faiz Dışı fazla değişkeninin nedeni olduğu yönünde granger nedenselliğe rastlanmıştır. Ekonomik büyümenin, genel yönetim bütçe açığının ve transfer harcamaları / GSYH değişkenlerinin faiz dışı fazla üzerinde anlamlı etkilerine rastlanılmamıştır.

2006-2014 dönemi MYB Faiz Dışı fazla (Maliye Tanımlı), Genel Yönetim Borç Stoku, Büyüme Oranı, İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranı ve TÜFE oranları arasındaki ilişkinin nedensellik analizine göre sadece büyüme oranı faiz dışı fazla üzerinde etkili olmakla beraber VAR analizi sonucu elde edilen varyans-ayırıştırma verileri incelendiğinde faiz dışı fazla, dönemler arttıkça bazı makro ekonomik parametrelerdeki değişimi açıklamada daha başarılı olmaktadır. Büyümedeki ve enflasyondaki değişimin ilk dönemlerde sırasıyla %18 ve %14 'ü faiz dışı fazla ile açıklanabilirken, 10. dönemde bu oranlar %37 ve %24 seviyelerine ulaşmıştır. Dolayısıyla uzun dönemde faiz dışı fazla özellikle büyüme ve enflasyon oranları üzerinde etkili olmaktadır.

Mali yapıda ve ekonomide yaşanan bu olumlu gelişmelerde bir birine bağımlı yada bağımsız birçok değişkenin etkili olduğu gerçeğiyle beraber kriz sonrası mali disiplin ve borçların sürdürülebilirliği temeline dayanan faiz dışı fazla politikalarının etkili olduğu ve toplamda pozitif netice verdiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- ACAR, F. (2013), “*Türkiye Ekonomisine Genel Bakış(2001 2013)*”, ÇSGB Dergisi, Cilt:1, Sayı:2, Ekim Aralık, s.15-32
- ARDAGNA, S., CASELLI, F., LANE, T. (2004), Fiscal Discipline and the Cost of Public Debt Service: Some Estimates for OECD Countries, European Central Bank Workin Paper Series No: 411, Kasım 2004.
- BATIREL, Ö. F. (2008), “*Global Ekonomik Kriz Ve Türk Kamu Maliyesi*”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:7 Sayı:13 Bahar, İstanbul, s.1-9
- BUDİNA, N. & VİNBERGEN, S. (2008), “Quantitative Approaches to Fiscal Sustainability Analysis: A Case Study of Turkey since the Crisis of 2001”, The World Bank Economic Review, November 1
- CEYHAN, M.S. (2004) “*Faiz Dışı Fazla Nedir? Türkiye’de Mevcut Faiz Dışı Fazla Ve Reel Faizler İle Kamu Borçları Eritilebilir Mi? (Muhtemel Senaryolara Göre Üç Projeksiyon)*”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, s.31-46
- ÇELİK, E. F. (2006), “*Bir Düzenleyici Reform Aracı Olarak Bütçe Reformu Mali Disiplin İçin Performans Yönetimi*” Kamu Yönetim Dünyası, Yıl:7, Sayı:27, Temmuz. S.50-63
- CANSIZ, H. “*Türkiye’de Devlet Bütçelerinin Değişen Hedefi: Faiz Dışı Fazla Kavramı*”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:8, Sayı:1, s.41-65
- DARICI, H. (2004), “Faiz Dışı Fazla niçin yeterli olmuyor?”, Maliye Dergisi, Sayı 146, s.58-68
- DİLEK, Y. P. (2005), *Sivil Toplum Bütçeyi İzliyor: 2006 Kamu Bütçesini İzlerken Nelere Dikkat Edilmeli?*, Tesev Yayınları, Tavaslı matbaacılık, İstanbul
- DPT, (2000), *Kamu Mali Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması ve Mali Saydamlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT, (2001), *Borçlanma, İç Ve Dış Borç Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara.
- DÜNYA BANKASI, (2005) *Türkiye’de Dünya Bankası, 1993-2004 Ülke Yardım Değerlendirmesi*, http://ieg.worldbank.org/Data/reports/turkey_cae_turkish.pdf (Erişim Tarihi:24.03.2015)

- EMİL F. YILMAZ H.H (2003), “*Kamu Borçlanması, istikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler*” XVIII. Türkiye Maliye Sempozyumu Türkiye’de Kamu Borçlanması (Ekonomik ve Sosyal Etkileri, Beklentiler), Kıbrıs, Mayıs 2003, s.107-162
- GRANGER, C. W. (1988). Some recent development in a concept of causality. *Journal of econometrics*, 39(1), 199-211.
- GREINER,A., KÖLLER, U., SEMMLER,V., “Debt Sustainability in the Europe an Monetary Union: The ory and Empirical Evidence for Selected Countries”, *Oxford Economic Papers*, 59, 2007
- GÜRDAL, T. (2008), *Türkiye’de Faiz Dışı Fazla Ve Borçların Sürdürülebilirliği (1975-2007 Dönemi)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi ,Cilt.10 ,Sayı:2, s.417-442
- JOHANSEN, S.(1991). Estimation and Hypothesis Testing of Cointegration Vectors in Gaussian Vector Autoregressive Models, *Econometrica*, 59, 1551-1580
- İZAK, V. (2009), “*Primary Balance, Public Debt And Fiscal Variables In Post socialist Members Of The European Union*”, *Pregue Economic Papers*, 2, 2009, DOI: 10.18267/j.pep.345 s. 114-130
- KARAASLAN, E. (2011), *Kamu Harcama Hukuku*, BEKAD. 3. Baskı. Ankara
- MERİÇ, M. (2013),*Devlet Borçları*, Şafak Matbaacılık, Ankara
- ÖZATAY, F. (2012), *Mali Disiplin ve Büyüme: Türkiye Deneyimi*, Türkiye’de Tasarruflar, TEK Yayını, 2012 <http://www.tek.org.tr/dosyalar/tasarruflar3.pdf> (20.03.2015)
- SEYİDOĞLU, H. (2003), “*Uluslararası Mali Krizler, Imf Politikaları, Az Gelişmiş Ülkeler, Türkiye Ve Dönüşüm Ekonomileri*”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (2) , 141-156
- SEZGİN, Z. (2013),*Avrupa Borç Krizi’nin İzini Sürmek: Mali Disiplin*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi Yıl:12 Sayı:23 Bahar, s.81-90
- SAK, G. ACAR, O.(2008), *İkinci Nesil Reform Sürecinin Öncelikleri* Ekonomik Sorunlar Dergisi, Dış İşleri Bakanlığı Yayınları,Sayı:28 s.1-15

SHICK, A. (1998), A Contemporary Approach to Public Expenditure Management, Governance, Regulation, and Finance Division, World Bank Institute, 1998

KANTARCI, B. H. (2008), “*Mali Disiplinin Sağlanması Açısından Türkiye IMF İlişkilerinin Değerlendirilmesi*” Maliye Dergisi, Sayı:55, Temmuz-Aralık, s.145-158

KARAKURT B. (2011), “*Washington Konsensüsü’nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin Ve Türkiye’deki Gelişmeler*”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, s.31-53

YILMAZ, D. (2008), “*Küresel Mali Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri: Nasıl Başladı, Hangi Aşamadayız?*”, Türkiye Ekonomi Kurumu Küresel Kriz ve Bunalım Çalıştayı, 27-28 Aralık, s. 1-13

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/content.aspx?List=182017d5-9d7c-4bef-8145-4dc3ff39564f&ID=2&Source=http%3A%2F%2Fwww%2Ekalkinma%2Egov%2Etr%2FPages%2FYillarBazindaGenelDevletIstatistikleri%2Easpx&ContentTypeId=0x01007B5B829FABD2804FBC2B4A6D30AD5190> (20.04.2015)

<http://www.bumko.gov.tr/TR,164/merkezi-yonetim-butce-dengesi-donusum-tablosu--2000-201-.html> (20.04.2015)

<http://www.hazine.gov.tr/tr-TR/Istatistik-Sunum-Sayfasi?mid=116&cid=12> (20.03.2015)

<https://www.maliye.gov.tr/Sayfalar/Temel-Mali-Tablolar.aspx> (20.04.2015)

EKLER

EK:1 istikrar şartı

Kok (Sanal)	Kok (Reel)
-0.008395 - 0.943727i	0.943765
-0.008395 + 0.943727i	0.943765
-0.908126	0.908126
0.636713	0.636713
-0.196531 - 0.544009i	0.578421
-0.196531 + 0.544009i	0.578421
0.321248 - 0.385178i	0.501560
0.321248 + 0.385178i	0.501560
-0.451035	0.451035
-0.299888	0.299888

EK 2: değişen varyans testi

Joint test:

Chi-sq	df	Prob.
321.2762	300	0.1905

EK 3 : Otokorelasyon testi

Lags	LM-Stat	Prob
1	38.69772	0.0395
2	26.62063	0.3751
3	16.07569	0.9126